

MOCSÁRY LAJOS FÜGGETLENSÉGI ALTERNATÍVÁJA

HANÁK PÉTER

(Zárszó)

Harcokban, alkotásokban, csalódásokban gazdag, golgotás élet tárult fel előttünk az elhangzott előadásokból. Egy nagy történelmi korszakon, több mint fél évszázadon ívelt át ez a pálya. Hullott rá fény is, az ünnevelt hazafit megillető dicsfény a legnépszerűbb párt élén, és hullott a rágalom is, a hazaárulók szégyenpadján, hogy aztán megérje negyed százados itthoni számki-vetettségben a magyar Messiások sorsát: a húsvéttalan eltemettetését. Nem volt mentes e pálya az útkeresők botlásaitól, a hívők elfogultságaitól, nem szűkölködött tévedésekben és illúziókban sem. Volt azonban e hányatott életben valami állandó és maradandó, végighúzódott rajta néhány, történelmi tapasztalásokon és politikai felismeréseken nyugvó alapelv, amelyekhez, mint hitvalláshoz, változhatatlanul ragaszkodott. Engedjék meg, hogy befejezésül — nem lezárásul — Mocsáry politikai krédóját, a következőket hirdetett és maradandó elveket még egyszer felvillantsam.

Az első, amelyet a távrolról is szívszorongva figyelt szabadságharc tanulóiból vont le, a kérdések kérdése, amelyen szabadság, függetlenség, civilizáció sorsa áll vagy bukik, — a magyarság és az együttélő népek egymáshoz való viszonya. „A sors úgy akarta, hogy többen lakjunk egy hajlékban, el kell fogadnunk sorsunkat, s megnyugodni abban, amin változtatni nem lehet.”¹ Abból a változtathatatlan realitásból, hogy a haza több, történelmi sorsközösségben együttélő nemzet közös hazája, Mocsáry klasszikus liberális felfogásában szükségképpen következik az egyenjogúság elismerése, egymás megbecsülése. „A nemzetiség kifejlése koránt sincs ellentétben a népek szellemi és anyagi kifejlésével, a fajhozi ragaszkodás koránt sincs meghasonlásban a közös emberiségi cél felé törekvéssel.”² „Saját nemzetbeli bélyegét senkinek sem kell szükségképpen letenni azért, mert más nyelvet tanul”,³ mert más népekkel él együtt. Legfőképpen az nem áll, hogy saját nemzetiségünk nagyságát a másokon való uralommal lehet mérni. „A szabadság elérhető mások

¹ Mocsáry Lajos Válogatott Írásai (MLVI). Szerk. Kemény G. Gábor. Bp. 1958. 147. o.

² Mocsáry Lajos: Nemzetiség, Pest, 1858. 103. o.

³ MLVI, 147. o.

leigázása és folytonos fékentartása nélkül is, sőt az egyes nép szabadságának legfőbb garanciája más népek szabadsága — az általános szabadság.”⁴

A liberális lecke felmondásának, a 48-as keserű tapasztalatok után akár absztrakt idealizmusnak tűnhetnének e sorok, ha nem az abszolutizmus sötét éveiben, éppen a tiszta liberális elvek védelmében, a levert és elnyomott Magyarországon való alkalmazása érdekében íródtak volna. A másik oldalról nézve: a közös hazáról, a haza üdvének a nemzetiségi részérdek fölé helyezésétől mondottak lehetnének az uralkodó nemzet nacionalizmusának szolamára írott variációk is, ha a tanulság és program nem elsősorban saját nemzetének szólott volna. Azok, írta Mocsáry már 1858-ban, „kik azt hiszik most is, hogy nemzetiségünk csak úgy gyarapodhatik, ha számunkat szaporítjuk, s folytonosan a legnagyobb féltékenységgel küzdünk felsőbbeségi állásunk mellett: vegyék fontolóra a múltak keserű tapasztalatait, legyenek józanok és méltányosak . . . Mondjunk le örökre azon szándékról, hogy nemzetiségünket a többi honunkban létező nemzetiség rovására terjesszük.”⁵

Ekkor és később, élete végéig sikraszáll a hazafiság fogalmának és társadalmi térfogatának szűkítése ellen. „A felkapott jelszavak közt egy sincs szerencsétlenebb, mint a hazafiságnak azon értelmezése, mely legújabbban szokásba jött. Magyar-hazafi, nemzetiségi-hazaáruló . . . Jaj volna ennek az országnak, ha lakóinak fele hazaárulókból állana . . .”⁶

Ugyancsak a pálya kezdetén, az alkotmányos közjáték idején, 1860–61-ben fogalmazza meg az előbbivel összeesendő alapelvet: nemcsak a haza közös, de a haza függetlensége is: magyarok, szlávok, románok csak együttesen tudják kivívni és megtartani azt.⁷ Ezen a gondolatsoron következetes logikával végighaladva jut el nem egyszerűen a kiegyezés — a közösügyi rendszer — tagadásához, hanem ahhoz a valós és távlatos ellenalternatívához, amelyet Kossuth az 1860-as években fogalmazott meg: a Habsburgok ausztriai birodalmával való szövetséget, a nagyhatalmi birodalmi eszmének való behódolást, csakis az egyenjogú dunai népek szövetségével lehet ellensúlyozni.⁸ A Monarchia nemzeteinek az önállóságon alapuló szövetkezése, s a magyarországi nemzetségekkel való összefogás — amelynek feltételeit, kereteit és egyúttal korlátait az előadások vázolták — ez az a függetlenségi program, ez az a nemzeti eszme, amelyet Mocsáry az 1868. évi nemzetiségi törvény tárgyalásakor, az 1871. évi cseh kiegyezés meghiúsulása, majd Miletics Szvetozár bebörtönzése és Bosznia okkupációja ellen protestálva, aztán a 80-as évek türelmetlen magyarosítási kampányait bírálva tántoríthatatlanul és fáradhatatlanul propagált.

⁴ Nemzetiség, 88. o.

⁵ Uo. 203–204. o.

⁶ MLVI, 171. o.

⁷ Tóth Ede: Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek (1826–1874). Bp. 1967. 74. o.

⁸ Uo. 145–147. o.

Legnagyobb szorongattatásainak idején, 1887 februárjában írta halasi választóinak. „Ha ki akarjuk vívni hazánk önállóságát és függetlenségét, azt csak úgy tehetjük, ha sikerült e törekvésben a haza összes polgárait egyesíteni. Lehet-e ezt képzelni azon esetben, ha a magyarság hadilábra helyezkedik, szemben a többi nemzetiségekkel? Végeztes csalódás volna az osztrák sas szárnyai alá bújva remélni az általános magyarosítás keresztülvitelét . . . ennek ára nem volna más, mint hazánk függetlenségének feladása.”⁹

Mi volt ebben a kézenfekvő logikában a kivételes, a jószerint egyedülállóan bátor a századvégén? Mi volt az új mozzanat e programban, amelynek evidenciája a szabadságharcot megélt reformnemzedék liberális államférfiai-ban a 60-as évek során még nem ködösödött el? Az, hogy az uralkodó nacionalista illuzionizmus búvóletétől el nem kábítva, terrorjától meg nem félemlítve, napirenden tartotta és újrafogalmazta a dualista realitás egyetlen logikus és reális ellenalternatíváját.

„Miként jó érintkezésbe és kapcsolatba a nemzetiségi kérdés a közözügyi rendszerrel?” A rendszer hívei azzal érvelnek, hogy kiegyezés — bár nem adta vissza a teljes állami szuverenitást — biztosítja a magyar szupremáciát, és a magyarosítás állami eszközeit; a dualizmus a magyar nemzeti törekvések szilárd talapzata poliglott államunkban. E gondolatmenet logikáját nem lehet tagadni. A kérdés az, mit tart a nemzet, mit a függetlenségi párt előbbrevalónak: a magyarosítást vagy a függetlenséget. Ha az előbbit, ha ragaszkodik a nemzetiség terjesztéséhez és a hegemoniához, akkor el kell ismernie, hogy eme cél valószínűsítésére a dualizmus a legkedvezőbb forma, jobb, mint a perszónálunió, vagy a teljes önállóság. Ha viszont belátja, hogy az erőltetett magyarosítás utópia, hogy a szabad államot csak demokratikus biztosítékkal, szabadságjogokkal, választójoggal, demokratikus önkormányzattal lehet kivívni, ha a függetlenséget tartja a fő célnak és eszménynek, akkor meg kell egyeznie a nemzetiségekkel. „Választani kell a két politika között. Vagy a magyarosítás, vagy a függetlenség. Mind a kettőt együttesen komolyan folytatni nem lehet . . . A párt még mindekkoráig nem vetett számot ezzel a helyzettel . . . Ragaszkodik a magyarosításhoz is, a nemzeti függetlenség kivívásához is . . . Két malomkő közé akarja tehát helyezni a magyarságot, ugyanazt a helyzetet akarja előidézni, mely 1848-ban fennforgott.”¹⁰

Mocsáry krédójában nemcsak a politikai tisztánlátás és tisztánfogalmazás, nemcsak az alternatíva kibúvót nem tűrő felvetése a jelentős, hanem a hozzárendelt emberi-politikusi magatartás is: a hitvallás morális vállalása. „Szóval és írásban a piacra vittem a bőrömet — írta utolsó cikkében, a radikális *Szabadgondolat* számára — le is húzták rólam, mint egykor szent Bernátról* a pogányok, de én is úgy tettem, mint ő, ki panyókára ve[te]t]te saját bőrét,

⁹ MLVI. 250. o.

¹⁰ Mocsáry Lajos: A közözügyi rendszer zárszámadása. Bp. 1902. 240—243. o.

* Valójában szent Bertalan.

s úgy prédikált tovább . . .”¹¹ Ez az etika, ez a sors, félig vagy egészen megnyúzva tovább prédikálni: néhány szocialistán és Adyn kívül csak Mocsárynak adatott meg a dualista Magyarországon.

A kérdésnek, miért vállalta, aligha van értelme. Vállalnia kellett, mert függetlenségi volt, hazafi és demokrata, alkalmasint a legigazibb függetlenségi az itthoniak között, aki a hajdanvolt, világranyitott és progresszív liberalizmus hagyományát őrizte és korszerűsítette egy gyorsan változó polgári társadalomban, fehér holló a fekete varjak seregében. De miért és miben bízott számkivetve, az elszabadult nacionalista szenvedélyek túláradásakor is? Belső emigrációjának tizedik évében feltette magának a kérdést, ha egyszer mi is, a nemzetiségek is a faj és a nyelv iránti természetes szeretetre hivatkozunk, „miként fogunk most már ily összeütköző érzelmekkel politikát csinálni? . . . Miként alapítsunk politikát a faj és a nyelv szeretetére, mely az ellenfél irányában gyűlölséggé fajul, annál inkább, minél forróbb, minél szívósabb? Ki tegyen törvényt a harcban álló érzelmek között?”¹² A kérdés 20. századi, — a válasz a 19. századé: „semmi más, mint a józan ész, a higgadt mérlegelés”. A Ráció, mint megoldás, kevésnek bizonyult, legfeljebb vigasznak volt jó, annak talán ma is jó. Hiszen mondhatunk-e többet, okosabbat, mint amit Mocsáry írt 1888-ban, karánsebesi román választóinak: „Elfogadni békével azt a tényt, hogy a hazában különböző nemzetiségek laknak, elfogulatlanul és igazságosan mérlegelni azt, amit egyrészt az egyenjogúság, másrészt az állami egység követel: ebben fekszik egyedüli lehetősége annak, hogy . . . az ország állami függetlenségét biztos alapra fektessük.”¹³ Az „igazságos értelem” századunk kritikus pillanataiban többnyire megbukott, de Mocsáry értelmes igazsága ittmaradt, nemcsak korának szólt, hanem egész századunknak és nemcsak saját országának, hanem a tágabb hazának, az egész Dunatájnak.

¹¹ MLVI, 464. o.

¹² Mocsáry Lajos: A közösgyi rendszer zárszámadása. Bp. 1902. 230. o.

¹³ MLVI, 533. o.